

Z historii...

Dr Mikołaj Brenk, adiunkt

Zakład Pracy Socjalnej Akademii Pomorskiej
Słupsk

45 lat zawodu „pracownik socjalny” w Polsce

Minęło 45 lat od czasu, kiedy w Polsce pojawił się nowy zawód – pracownik socjalny. Oficjalnie nazwę tego zawodu wprowadzono Zarządzeniem Ministra Oświaty z dn. 4 listopada 1966 r.¹. Określenie „pracownik socjalny” miało docelowo oznaczać wykwalifikowanych pracowników opieki społecznej. W Polsce zwrot ten był nowością, natomiast na Zachodzie znany był już wcześniej. Inaczej mówiąc, była to kalka językowa określeń funkcjonujących w krajach europejskich, np. angielskiego *Social Worker*, czy niemieckiego *Social Arbeiter*.

Wprowadzenie zawodu pracownika socjalnego w 1966 r. nie było tylko formalną zmianą nazwy profesji wykonywanej dotychczas przez opiekunów społecznych. Związane było przede wszystkim z dynamicznymi przemianami systemu opieki i pomocy społecznej, jakie na przełomie lat 50. i 60. ubiegłego stulecia dokonywały się w naszym kraju.

Genezy stworzenia zawodu „pracownik socjalny” należałoby upatrywać m.in. w chęci przekazania przez państwo działań z zakresu opieki społecznej w ręce osób wykształconych w tym kierunku. Poza tym istotne było stworzenie sieci pracowników, którzy będą działać w środowisku lokalnym. Stąd też za bardzo ważny

¹ Zarządzenie Ministra Oświaty z dnia 4 listopada 1966 r. (Nr SZ2-0101-48/66) w sprawie zmiany nomenklatury zawodów i specjalności, do których przygotowują szkoły zawodowe, Dz. Urz. Min. Oświaty 1966, Nr 16 poz. 193.

krok ku profesjonalizacji opieki i pomocy społecznej należy uznać odrodzenie instytucji opiekuna społecznego. Stało się to możliwe dzięki opracowaniu nowej koncepcji pomocy społecznej, dostosowanej do wymogów państwa socjalistycznego (uniemożliwiającego bezpośrednio kontynuowanie doświadczeń z okresu międzywojennego). Zadania tego podjął się w drugiej połowie lat 50. zespół kierowany przez Zygmunta Lancmańskiego – ówczesnego kierownika Departamentu Pomocy Społecznej w Ministerstwie Pracy i Opieki Społecznej. Zgodnie z założeniami opracowanej wtedy koncepcji pomocy społecznej, miało nastąpić jej przekształcenie z „biernej” na „aktywną”, precyzyjniej docierającą do potrzebujących². Uchwałą Rady Ministrów z dn. 5 marca 1959 r.³ powołano powiatowych, miejskich i dzielnicowych opiekunów społecznych⁴, mających organizować i koordynować akcję opieki społecznej przy współpracy z organami władzy i administracji państwowej, sądami, prokuraturą, zakładami pracy, szkołami, zakładami wychowawczymi, organizacjami społecznymi zajmującymi się działalnością opiekuńczą⁵. Zakres opieki społecznej zdefiniowany w powyższej uchwale obejmował: poprawę warunków materialnych, socjalnych i wychowawczych; pomoc dla dzieci i młodzieży pozbawionych właściwej opieki; pomoc rodzinom pozbawionym dochodu wskutek śmierci lub choroby jedyne go żywiciela rodziny; walkę z alkoholizmem oraz prostytutką, opiekę nad osobami w podeszłym wieku.

Warto zauważyć, że w kontekście utworzenia instytucji opiekunów społecznych pomijano bądź kamuflowano fakt, iż było to jedynie przywrócenie rozwiązań istniejących w II RP, a zlikwidowanych po wojnie przez władze Polski Ludowej⁶. Przekonywano, że powołanie tej instytucji „oznaczało jednocześnie nadanie nowego znaczenia i znaczną rozbudowę sieci organizacyjnej oraz możliwości

² M. Karczewski, *20 lat ofiarnej i owocnej pracy*, „Opiekun Społeczny”, 1979/2, s. 2-3.

³ Uchwała Nr 92 Rady Ministrów z dnia 5 marca 1959 r. w sprawie powołania opiekunów społecznych, M. P. 1959, nr 32 poz. 145.

⁴ Powiatowi opiekunowie społeczni działali w powiatach, miejsca w miastach stanowiących powiaty miejskie, a dzielnicowi w miastach wyłączonych z województw.

⁵ Zob. F. Zieliński, *Organizacja sieci terenowych Opiekunów Społecznych*, „Biuletyn Opiekuna Społecznego” 1960/1, s. 33-34.

⁶ Zob. D. Zalewski, *Opieka i pomoc społeczna. Dynamika instytucji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2005, s. 116.

działania”⁷. Wśród podobieństw pomiędzy opiekunami przedwojennymi, a tymi powołanymi w 1959 r. można wymienić chociażby: honorowe pełnienie funkcji, ochronę prawną równą urzędnikom państwowym, podporządkowanie władzom administracji lokalnej, noszenie odznaki i posiadanie legitymacji⁸.

Dodanie w 1966 r. do spisu zawodów pracownika socjalnego niosło za sobą także konsekwencje w systemie kształcenia pracowników pomocy społecznej. W 1966 r. otwarto pierwsze Państwowe Szkoły Pracowników Socjalnych w Warszawie⁹ i w Poznaniu¹⁰, kształcące na poziomie średnim. W 1967 roku otwarto podobne szkoły w Łodzi i Krakowie, rok później we Wrocławiu, a w latach 70. powstawały placówki w kolejnych miastach. Szkoły miały kształcić w tzw. modelu jugosłowiańskim, czyli wypracowanym przez Szkołę Pracy Socjalnej w Sarajewie¹¹. Komisja Programowa, powołana przez Ministerstwo Zdrowia i Opieki Społecznej, na bieżąco dopracowywała założenia programowo-organizacyjne placówek na podstawie opinii zarówno szkół, jak i placówek zatrudniających pracowników socjalnych¹². W pracach komisji brali udział pracownicy nauki oraz praktycy, m.in. A. Kamiński, M. Grzegorzewska, M. Kacprzak, J. Strzelecki, W. Pawłowska¹³.

Kształcenie w Państwowych Szkołach Pracowników Socjalnych trwało dwa lata, początkowo jedynie w trybie dziennym¹⁴. Przyjmowano osoby poniżej 40. roku życia, posiadające świadectwo dojrzało-

⁷ E. Strzelecki, J. Rosner, *O służbach społecznych*, „Biuletyn TWWP”, 1970/6 (16), s. 9.

⁸ Por. *Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 marca 1928 r. o opiekunach społecznych i o komisjach opieki społecznej*, Dz. U. 1928 Nr, 29 poz. 267; *Rozporządzenie Ministra Pracy i Opieki Społecznej z dnia 11 kwietnia 1929 r. wydane w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych w sprawie ustanowienia opiekunów społecznych i sposobu wykonywania przez nich obowiązków*, Dz. U. 1929 Nr 30, poz. 291.

⁹ Zob. C. Hibel, *Dziesiąty rok kształcenia pracowników socjalnych w szkole warszawskiej*, „Opiekun Społeczny”, 1976/1, s. 9-15.

¹⁰ Zob. T. Bloch, *Społeczno-wychowawcze funkcje szkoły pracowników socjalnych. Refleksje pedagogiczne w oparciu o doświadczenia szkoły poznańskiej*, „Opiekun Społeczny”, 1976/1, s. 29-33.

¹¹ Zob. M. Zięcina, *Informacja z Jugosławii (organizacja szkół pracownika socjalnego i ośrodków pracy socjalnej)*, „Biuletyn Opiekuna Społecznego”, 1963/4, s. 42-43.

¹² K. Król, T. Bloch, *Kronika Państwowej Szkoły Pracowników Socjalnych w Poznaniu*, „Praca Socjalna”, 2007/1, s. 98.

¹³ A. Oleszczyńska, *Pracownik socjalny. Rozważania z okazji jubileuszu*, „Opiekun Społeczny”, 1976/1, s. 1.

¹⁴ Pierwszy wydział zaoczny powstał przy szkole warszawskiej w 1969 r.

ści uprawniające do podjęcia studiów wyższych¹⁵. Program realizowany przez szkoły był bardzo zróżnicowany, dzięki czemu uwzględniał szeroki zakres obowiązków osób pracujących w zawodzie pracownika socjalnego, mających możliwość zatrudnienia w różnych zakładach pracy, instytucjach i organach administracji państwowej. W skład programu nauczania wchodziły trzy grupy przedmiotów:

- ogólnokształcące (ekonomia polityczna, zagadnienia życia współczesnego, historia najnowsza i in.),
- pomocnicze (zagadnienia prawne, socjologia, psychologia, pedagogika),
- zawodowe (polityka społeczna, struktura oraz funkcje organów państwowych i społecznych, organizacja i metody pracy socjalnej, praktyki zawodowe)¹⁶.

Zakres kompetencji pracowników socjalnych wykształconych w nowo powołanych placówkach obejmował następujące kwestie:

- poprawa warunków materialnych i socjalnych oraz stwarzanie pomyslnych warunków wychowawczych jednostce i rodzinie;
- pomoc dla młodzieży i dzieci pozbawionych właściwej opieki;
- rehabilitacja społeczna i zawodowa;
- zapewnienie opieki ludziom starym;
- walka ze zjawiskami społecznego marginesu: alkoholizmem, prostytutką itd.;
- pomoc dla pracowników w zakładach pracy¹⁷.

W podnoszeniu kwalifikacji opiekunów społecznych, oprócz kursów i szkół, miały być pomocne publikacje wydawane przez Departament Pomocy Społecznej MZiOS. W 1960 r. ukazało się pierwsze wydanie *Poradnika Opiekuna Społecznego*, który po wprowadzeniu nowej nazwy zawodu wydano po raz drugi pod zmienionym tytułem: *Poradnik Pracownika Socjalnego*¹⁸. Poradnik za-

¹⁵ S. Rak, *Opiekunowie społeczni*, [w:] *Polityka społeczna i służby społeczne w PRL*, pod red. J. Rosnera, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1972, s. 248.

¹⁶ Ibidem, s. 248-249.

¹⁷ *Założenia programowo-organizacyjne Medycznego Studium Zawodowego. Wydział Pracowników Socjalnych*, MZiOS, Warszawa 1973, [cyt. za:] E. Marynowicz-Hetka, *Warsztat pracownika socjalnego*, IW ORZZ, Warszawa 1977, s. 5.

¹⁸ *Poradnik opiekuna społecznego*, „Do użytku służbowego”, [Nie zawierał informacji o autorach], Warszawa 1960; *Poradnik opiekuna społecznego*, wyd. II, pod red. J. Rutkiewicza, E. Strzeleckiego, Z. Lancmańskiego, Warszawa 1964 (i dodruk z roku 1965). W 1973 roku ukazał się w zmienionej formie *Poradnik Pracownika Socjalnego*, pod red. J. Rosnera w nakładzie 56 tys. egzemplarzy.

wierał m.in. teorię pomocy społecznej, wytyczne dla działalności pracowników poszczególnych szczebli (terenowego, powiatowego, miejskiego, dzielnicowego opiekuna społecznego), charakterystykę pracy z potrzebującymi, a także omawiał prowadzenie zakładowej działalności socjalnej. Ponadto dla celów szkoleniowych wydał *Wskazówki metodyczne dla opiekunów społecznych*¹⁹. Od 1960 roku ukazywał się ministerialny kwartalnik „Biuletyn Opiekuna Społecznego”, (od 1971 czasopismo nosiło nazwę „Opiekun Społeczny”). Biuletyn wydawało kolegium redakcyjne przy Departamencie Pomocy Społecznej Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej w Warszawie. Adresowane było przede wszystkim do opiekunów społecznych, którym miało służyć w usprawnianiu pracy zawodowej. Podejmowało tematy związane z pracą opiekunów społecznych na wszystkich szczeblach, zamieszczało relacje pisane przez terenowych opiekunów społecznych, którzy dzielili się swoimi doświadczeniami. Ponadto na jego łamach podawano zmiany prawne w przepisach, dotyczących pomocy społecznej oraz plany działalności ministerstwa na kolejne lata.

Wprowadzenie nowego zawodu spowodowało, iż dodawano upowszechnianemu wtedy sformułowaniu „praca socjalna” cech różnych od dotychczas używanej nazwy „opieka społeczna”. Aleksander Kamiński pisał: *praca socjalna jest czymś zasadniczo różnym od opieki społecznej i służby społecznej. Wyzwolona ostatecznie z ograniczeń dobroczynności, oparta na budżecie państwa i wielkich struktur społecznych państwa socjalistycznego [...] praca socjalna ma zapewnić trwały fundament materialny, umożliwiający rozwinięcie szerokiego frontu aktywności społeczno-wychowawczej [...]*²⁰.

Można by polemizować z opiniami wyrażonymi w powyższym fragmencie, gdyż praktyczna realizacja wymienionych założeń napotykała często na nieład organizacyjny i niedofinansowanie. Jednak widać wyraźnie, iż pracownik socjalny Polski Ludowej miał być docelowo pracownikiem budżetowym, wykonującym zawód profesjonalnie, będąc pewnym środków materialnych, jakimi dysponował dla pomocy swoim klientom.

¹⁹ I. Kryczyńska, *Wskazówki metodyczne dla opiekunów społecznych*, Warszawa 1969.

²⁰ A. Kamiński, *Funkcje pedagogiki społecznej. Praca socjalna i kulturalna*, wyd. drugie poprawione i uzupełnione, PWN, Warszawa 1974, s. 75.